

”והעולה על רוחכם - היו לא תהיה”

עיון ביחזקאל כ'

המעייין בפרק כ' ביחזקאל, מבחין מיד בשני חלקים ברורים:

חלק ראשון (פסוקים א - לא) - ההנמקה לאי נכונותו של ה' להדרש לזקנים.

חלק שני (פסוקים לב - מד) - דחייה תקיפה של מחשבות העם להיות כגויים.

עיקר דיוננו יסוב על חלקו השני של הפרק ועל משמעותו בתוך הפרק כולו.

דרישת ה' ודחייתה

בפתיחה לפרק מתוארת תמונת מצב אידיאלית, לכאורה. הנביא יושב בביתו, ואליו "באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה'" (א). יחזקאל אינו צריך להפש את הזקנים כדי למסור להם את דבר ה', הם באים אליו ומבקשים ממנו "לדרוש את ה'".

דווקא משום כך, נראית תגובת ה' לבקשתם, מפתיעה:

"הלדרוש אותי אתם באים, חי אני אם אדרש לכם" (ג).

סירוב מוחלט, הנתמך בשבועה אלוקית, שלא יידרש להם. דחייה בוטה זו, טעונה הסבר והנמקה.

הסיבות לדחיה

ואכן, בהמשך הקטע, מבאר ה' לנביא את הגורם לסירובו:

בתחילה מופיע הסבר כוללני: "התשפוט אותם, התשפוט בן אדם, את תועבות אבותם הודיעם" (ד). בהמשך, מקבל הנביא הסבר פרטני, תוך הכלטת חטאים של ישראל בתקופות היסטוריות שונות.

הסקירה ההיסטורית פותחת בראשיתו של עם ישראל, במצרים: "ביום בתרי בישראל... ואיודע להם בארץ מצרים..." (ה), דרך תקופת המדבר: "ואביאם אל המדבר..." (י), והבנים במדבר: "ואומר אל בניהם במדבר" (יח), ועד לימים שאתרי כניסתם לארץ ישראל: "ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה להם" (כח).

חטאי ישראל במצרים ובמדבר מתוארים בתבנית אחת, וזה, בעלת ארבעה שלבים.

א. ה' מצוה את ישראל.

ב. ישראל מפירים את הציוויים שנצטוו.

ג. ה' רוצה לכלות את ישראל.

ד. ה' נמנע מלעשות כן מפני חשש של חילול ה'.

בהמשך, מוסיף ה' ומבאר לנביא, כי מאחר שישראל המשיכו לחטוא גם בארץ ישראל, והחזיקו במעשי אבותיהם - אין הוא מוכן להדרש להם.

"הבדרך אבותיכם אתם נטמאים... עד היום, ואני אדרש לכם?..." (ל-לא).

המטרה של דרישת ה'

מה היתה מטרת הזקנים בבואם אל יחזקאל לדרוש את ה'? הכתוב אינו מבאר זאת במפורש.

מצינו שתי גישות שונות בענין:

א. לדעת רד"ק, מטרתם היתה חיובית.

"ואלה הזקנים באו לדרוש את ה', וצדיקים היו, מאותם שגלו עם יהויכין. ומה שאמר להם 'אם אדרש לכם' - בעבור עוון דורם אמר כן" (א).

כאמור, לדעתו "דרישת ה'" שבפרקנו מתפרשת במשמעות חיובית. כזו היא המשמעות המצויה בכל התנ"ך. שהרי עוד פעמים רבות (כמאהו) מופיעה "דרישת ה'" בתנ"ך, ובכולן המשמעות היא חיובית. לפעמים זו תפילה, ולפעמים זו משאלה צנועה או בקשה לקבל הדרכה אלוקית על העתיד. כך גם הזקנים שבאו

לדרוש את ה' מיחזקאל, לבקש רחמים באו, או לקבל הדרכה אלוקית בקשו. אך למרות זאת נדחית בקשתם ע"י ה'. הסיבה לכך היא משום "עוון דורם", כפי שמבאר רד"ק.

ב. לדעת רש"י, מטרתם היתה שלילית.

"לדרוש את ח', על צרכיהם. ואם אינו שומע לנו, גם אנו לא נענש על עבירות שבידינו" (א).

לדעתו, "דרישת ה'" שבפרקנו אינה במשמעות המצויה בכל התנ"ך. מדברי הזקנים בפרקנו נשמעת דרישה תובענית מה', על צרכיהם, ולפיכך נדחית תביעתם על הסף בהחלטיות גמורה.

תהיה המטרה של "דרישת ה'" של הזקנים אשר תהיה, הקב"ה מודיע לנביא, בחלקו הראשון של הפרק, כי אינו מוכן להדרש להם עתה. הנימוק לכך הוא, משום שהם מחזיקים בחטאות אבותיהם, למרות הסלחנות והסובלנות שגילה ה' אליהם במהלך הדורות כשלא הענישם כפי שהגיע להם.

מבנה הקטע

ויש להוסיף עוד.

גם המבנה הספרותי-סגנוני של החלק הראשון של הפרק (א - לא), מבליט בבירור את עובדת היותו יחידה אחת שלימה, אשר חתימתה מעין הפתיחה.

פתיחה	{	(ג) פתיחה "הלדרוש אותי אתם באים, חי אני אם אדרש לכם..."	}
		(ד) פתיחה "...את תועבות אבותם הודיעם"	
חתימה	{	(ל) חתימה "חבדרך אבותיכם אתם נטמאים..."	
		(לא) חתימה "ואני אדרש לכם... חי אני... אם אדרש לכם"	

מסגרת זו, גם היא מכוונת את המעיין לראות בחלק הראשון של הפרק חטיבה רעיונית שלימה, העוסקת בדרישת ה' של הזקנים ובהנמקה של אי נכונותו של ה' להדרש להם.

מכאן ואילך - בחלקו השני של הפרק - עובר הנביא לעסוק במחשבות העם להנתק מה', ובדחייתן התקיפה.

"נהיה כגויים כמשפחות הארצות"

מחשבותיהם של ישראל מובעות באופן ברור מאוד ע"י הנביא: "אשר אתם אומרים: נהיה כגויים, כמשפחות הארצות, לשרת עץ ואבן" (לב).

מה עומד מאחרי מחשבות אלו ומה הביא את העם (או חלקים ממנו) לחשוב כך?

בענין זה ניתן למצוא כמה גישות:

א. הרצון לא להיות שונים

בפשטות, אפשר לראות את מחשבותיהם כחלק מרצון כללי שגילו ישראל (החוטאים) בתקופות שונות של ההיסטוריה, שלא להיות שונים משאר אומות העולם. רצון זה הוא מעין מה שזכר בפרשת ראה (לפי פרשנים אחדים), "... ופן תדרוש לאלוהיהם לאמר, איכה יעבדו הגויים האלה את אלוהיהם, ואעשה כן גם אני" (דברים יב, ל).

אין כאן, איפוא "חידוש" בנטיה להיות כגויים, בעבודה זרה. ובכל-זאת, הכתוב מוצא לנכון להבליט מחשבות אלו דוקא כאן, כדי להודיענו, שמחשבותיהם לא השתנו למרות הגלות על כל מוראותיה. וגם עתה הם עדיין אינם רוצים להיות שונים מכל עם.

ושמא ניתן לומר עוד, כי התשוקה "להיות כגויים, כמשפחות הארצות", גברה בהם דווקא עתה, משגלו לבבל, כי עז היה רצונם להקלט ולהתערות בסביבה הנכרית החדשה.

ברם, לפי גישה זו, קצת קשה להסביר את חריפות התגובה של הנביא על מחשבותיהם. שכן תגובתו של יחזקאל בפרקנו חורגת בביטוייה הקיצוניים מהמוכר לנו בתנ"ך על מחשבות דומות. וראה עוד בביאור הדברים להלן.

ב. ישראל רשאים להיות כגויים

רש"י מבאר כי המחשבות העולות על רוחם של ישראל נוצרו דוקא בעת ההיא, עם תחילת הגלות. וכך הוא כותב:

"נהיה כגויים - נפרוק עולו מעל צוארינו, מאחר ששלחנו מעליו" (לב).

דבריו של רש"י מבוססים על דברי חז"ל המובאים בספרי (סוף פרשת שלח ט"ו, ע"ד):

"אמרו לו (ליחזקאל): עבד שמכרו רבו, לא יצא מרשותו? אמר להם: הן. אמרו לו הואיל שמכרנו המקום לאומות העולם, יצאנו מרשותו לגמרי"¹.

לפי גישה זו, המחשבה "נהיה כגויים כמשפחות הארצות", היא רציונאלית. היא מבוססת על דעה והיגיון ולא על תחושות והרגשות. יש לישראל תביעה כלפי הקב"ה, מוצדקת לפי דעתם - דוקא בעת גלותם. הם מבינים שהקשר בינם לבין הקב"ה מיוסד על ברית שנכרתה ביניהם בעבר. מתוך כך נובעת מסקנתם המוטעית. הם חושבים כי כיון שהקב"ה לא קיים את כל חלקו בברית ושילחם מעל פניו ואיפשר לנבוכדנצר להגלותם, גם הם אינם מחוייבים יותר לקיים את חלקם בברית. הם בבחינת עבד ששוחרר ע"י רבו או כאשה שנתגרשה שאין להם יותר שום מחוייבות כלפי בעליהם הקודמים.

ג. כראי להם להיות כגויים

גם לדעת רד"ק המחשבות על פריקת עול מלכות שמים, עלו על רוחם של ישראל דווקא עם תחילת הגלות, אבל הגורם לכך הוא אחר:

"אשר אתם אומרים נהיה כגויים - אתם חושבים לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם, שאתם רואים העכו"ם מצליחים בעבודת כוכבים ומזלות, כמו שאמר אחז 'כי אלוהי מלכי ארם הם מעזרים אותם, להם אזבח ויעזרוני' (דהיי"ב כת, כג)" (פסוק לב).

גם לפי גישה זו יש "היגיון" במחשבה "נהיה כגויים, כמשפחות הארצות". אמנם, אין כאן טענה ותביעה כלפי הקב"ה. אבל יש כאן חשבון ברור של כדאיות

1. אותה דרשה מופיעה בניסוחים שונים גם בסגמדרין קה, ובדברי חז"ל.

משתלמת. כי לדעתם, אפשר לראות בהצלחות של הבבלים ביהודה, ובמיוחד בהגלייתם עם יהויכין, הוכחה לכוחם של אלוהי הבבלים. והרי כך בדיוק ניתח אחז, בשעתו, את הגורמים להצלחות אויביו ומחמת כך החליט לזכות לאלוהי ארם. כך גם סברו ישראל בימיו של יחזקאל, כי הצלחת הבבלים נובעת מכוחם של אלוהיהם. ולכן היה ברצונם "לברוח" מעבדות ה' הקשה והמסובכת, אל עבודה זרה של הגויים ושל משפחות הארצות.

ברור שטענה זו בטעות יסודה - כפי שרד"ק עצמו מפרש בהמשך דבריו:

"ולא כן הדבר. כי העכו"ם - איננו משגיח עליהם מפחיתותם אצלי, כמו הבהמות, אלא כשיש להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עוונם...כשעוברים על מצוותי - אגביר העכו"ם עליהם...לא לטובתם אלא לרעת ישראל...".

"הפרשנות" שישראל נותנים להצלחות של הבבלים אינה נכונה. נצחונותיהם במלחמות אינם נובעים מהכוח שהם מיחסים לאלוהיהם, אלא מתוך כוח זמני שניתן להם מאת ה' כדי לפקוד על ישראל את עוונותיהם.

תגובת ה' למחשבות ישראל

תגובת הקב"ה למחשבות העולות על רוחם של ישראל, היא החלטית ונתרצת. היא אינה מותירה מקום לשום ספקות ולבטים. מחשבתם לא תוצא אל הפועל בשום אופן:

כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן: חִי-אֲנִי נָאם: הֲאֵלֹקִים לֹא-לֹא בְיַד חֹזְקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה וּבְחִמָּה שְׂפוּכָה אֲמַלֹךְ עֲלֵיכֶם: וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן-הָעַמִּים וּקְבַצְתִּי אֶתְכֶם מִן-אֶתְּמֹלֶת יְמֵיכֶם וְהַשְׁבַּט וְהַבָּאִתִּי אֶתְכֶם בְּמִסְרֵת הַבְּרִית: וּבְרוּתִי מִכֶּם הַמְרִידִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מִגְדֵיהֶם אֲצִיא אֹתָם וְאֶל-אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבֹא וְיִדְעַתֶּם כִּי-אֲנִי ה' : וְאַתֶּם

בקטע זה מופיעים מוטיבים רבים הנזכרים בנבואות גאולה אחרות. אך התהליך המתואר כאן שונה לחלוטין מהדגם המוכר של נבואות הגאולה.

ה"יד חזקה" וה"זרוע נטויה" - נזכרות כבר בגאולת מצרים, אך שם הן מופעלות נגד מצרים וכבסים להגנה על ישראל². ואילו כאן הן מופעלות נגד ישראל, כסיוע לכפיית רצונו של הקב"ה על ישראל (פסוקים לג - לד)³.

גם פעלים הנזכרים בעת גאולת מצרים כלשונות של גאולה, "והוצאתי" "והבאתי", מופיעים בנבואה זו כביטויים המציינים פעולות שבעקבותיהן תהיה פגיעה בעם ישראל.

אפילו התהליך של קיבוץ גלויות הנזכר בכל המקרא כבטוי מובהק של גאולה, מופיע בנבואתנו במשמעות הפוכה - קיבוץ גלויות מארצות הנכר, אבל לא אל ארץ ישראל אלא אל "מדבר העמים": "וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצתם בהם... מארץ מגוריהם אוציא אותם, ואל אדמת ישראל לא יבוא" (לד, ו - ה).

בכל אלה מובעת באופן החלטי ההתנגדות הנחרצת של הקב"ה למחשבות העולות על רוחם של ישראל.

וכאילו לא די בכל אלה, מוסיף יחזקאל לחזק עוד את דבריו, ותומך אותם בשבועה של הקב"ה:

"חי אני נאום ה' אלוקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה
ובחמה שפוכה אמלוך עליכם" (פס' לג).

עם זאת מוסיף הנביא בשם ה' קביעה-הבטחה נוספת. לדבריו, הגאולה הממשית, על כל מוטיביה המוכרים לנו מהמקרא, בוא תבוא. בעל כרחם. אלא שתהליך הגאולה יהיה מורכב יותר, בעל שלב נוסף על המתואר בנבואות אחרות, והוא המשפט ב"מדבר העמים". רצונם "להיות כגויים כמשפחות הארצות", לא יוגשם. הוא יגרור עליהם עונש, לאתר בירור דקדקני שייערך

2. ראה למשל שמות ו, א: יג, ט: לב, יא: דברים ד, לד: ה, טו: כו, ח: תחלים קלו, יב: ועוד.

3. אגב, גם ירמיהו משמש בבטוי זה כנגד ישראל "ונלחמתי אני אתכם ביד נטויה ובזרוע חזקה, ובאף ובחימה ובקצף גדול" (ירמיהו כא, ה).

במהלך המשפט ב"מדבר העמים". רק לאחריו ימשך תהליך הגאולה כסדרו, כאשר תובא השארית של העם לארץ ישראל, ושם תעבוד את ה', כראוי.

ם עוד במתנותיכם ובגלוליכם: כי בהר קדשי בהר מרום
 ישראל נאם ה' אלוקים שם יעבדני כל בית ישראל כלה
 בארץ שם ארצם ושם אדרוש את-הרומתיכם ואת-ראשית
 מא משאותיכם בכל-קדשיכם: ברית מה' ארצה אתכם
 בהציאי אתכם מן-העמים וקבצתי אתכם מן-הארצות
 כ אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים: וידעתם כיראני
 יהוה בהביאי אתכם אל-ארצת ישראל אל-הארץ אשר
 נשאתי את-ידי לתת אותה לאבותיכם: וזכרתם שם את-

"היו לא תהיה"

הדחיה המוחלטת של מחשבות ישראל, מבוטאת ע"י הנביא בפתח דבריו בחלק השני של הפרק, בקביעתו "והעולה על רוחכם היו לא תהיה" (פס' לב). עוד בטרם מציג הנביא את תוכן מחשבותיהם, הוא כבר מתבטא בלשון של שלילה מוחלטת שלהם. גם בשבועת הקב"ה על התערבותו התקיפה לביטול מחשבותיהם ופירוט צעדיו בענין, מוצאים אנו תיאור כיצד יפר הקב"ה את מחשבותיהם.

ברם, אין בדברים אלה שום ביאור מדוע יעשה כן. הנביא אינו מסביר באופן ברור מדוע תתרוג ההתערבות האלוקית כאן מהמקובל במקרא. שכן תמיד העונש בא לאתר החטא וכתוצאה ממנו, ואילו כאן ההתערבות האלוקית מקדימה את החטא ומונעת את עשייתו.

בענין זה מצינו כמה גישות בדברי קדמונינו:

א. ישראל התחייבו כבר ביציאת מצרים

רש"י בסוף פרשת ציצית, מבאר את הכפילות בכתוב "אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים אני ה' אלוקיכם" (במדבר טו, מא) כך:

"אני ה' אלוקיכם, עוד למה נאמר, כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום, לא שנעשה וניטול שכר, אנו לא עושים ולא נוטלים שכר. על כרחכם אני מלככם! וכן הוא אומר (יחזקאל כ) 'אם לא ביד חזקה... אמלוך עליכם' וגומר".

לדעתו, ישראל יצאו ממצרים על דעת כן, שה' יהיה להם לאלוקים. כל מחשבה או נסיון "להשתחרר" מעולו של הקב"ה עומד בניגוד גמור למחויבות זו. ועל כן יש ביחזקאל קביעה מוחלטת כי מחשבתם "להיות כגויים כמשפחות הארצות", לא תוכל להתקיים. מחשבתם עומדת בסתירה גמורה להתחייבותם בעת יציאת מצרים, ולכן היא תופר ולא תוצא כלל אל הפועל.

ב. ישראל קבלו עליהם בימי יהושע

רש"י ביחזקאל (כ, לב) מוצא מקור נוסף שעליו מתבססים דבריו התקיפים של יחזקאל. לדעתו, יהושע, באחרית ימיו, חשש שמא ירצו ישראל "להשתחרר" מעולו של הקב"ה ברבות הימים. משום כך הוא אסף את כל שבטי ישראל לפני הסתלקותו והשביע אותם שלא יעשו כן בעתיד. וכך כותב רש"י:

"היו לא תהיה - כי כבר קבלתם עליכם מדעתכם בימי יהושע כמו שנאמר (יהושע כד) ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל".

והדברים מבוארים יותר בפירושו ליהושע (כד, כב):

"עדים אתם בכם - ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר 'נהיה כגויים', לפיכך הכביד עליהם עכשיו. ולכך הושב להם בימי יחזקאל 'יחעולה על רוחכם היו לא תהיה' וגומר 'חי אני..אם לא ביד חזקה' וגומר. כבר קבלתם עליכם בימי יהושע! ולא תאמרו, מה שקבלנו עלינו בימי

משה, כדי ליכנס לארץ עשינו! הרי בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם".

כך מסביר רש"י שם את אריכות הדברים של יהושע בפרק כד ואת הסגנון המיוחד שהוא נוקט בו. לדעתו של רש"י, רוצה שם יהושע להביא את ישראל לידי קבלה מרצון שלא לפרוש מעבודת ה'. והוא מצליח בכך. עם ישראל מצהיר ומתחייב "ויאמר העם אל יהושע: לא כי את ה' נעבוד" (פס' כא). התחייבות זו של ישראל היא הנותנת את הבסיס לדברי יחזקאל בפרקנו ואת הצידוק להם, שהרי ישראל התחייבו על כך מרצונם כבר בימי יהושע.

וצריך להוסיף עוד, כי יש תוקף מחייב לקבלה שקבלו עליהם בני דורו של יהושע, גם על הדורות הבאים ואף עד דורו של יחזקאל. דוגמא לכך מצינו בפרשת נצבים אשר בה קובע משה:

"ולא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת: כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט, יג-יד).

ומבוארים שם הדברים היטב ע"י רמב"ן:

"ואמר פן יש בכם וגו' אשר לבבו פנה היום - על הנפתה כבר לע"ז והוא בלבו מאמין בה היום הזה. או, פן יש בכם שרש רע, שיפרח וישגה ובימים הבאים יוציא פרחים רעים ויצמיח מרורות, וזה על אשר איננו פה עמנו היום. כי האב שורש, והבן נצר משרשיו יפרה. והזכיר השרש, לומר כי הוא יכול להביא באלה הדורות הבאים, שהשרש אשר ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא בברית ובאלה הזאת".

לפיכך יכול יחזקאל להתבטא בהחלטיות תקיפה, ולומר שמחשבות ה"שתרו" שלהם מעבודת ה' לא תתממשנה כלל וכלל, שהרי הן עומדות בניגוד גמור להתחייבותם מימות יהושע.

ג. השכינה גלתה עם ישראל

יתכן שאפשר לתת הסבר נוסף להחלטיות של הבטחת יחזקאל "היו לא תהיה", על פי דברי תורת כהנים, המובאים גם בפירושו של רש"י לספר ויקרא.

בתוכחה שבפרשת בחוקותי מובטחת לישראל גלות אם יחטאו:

"ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם. והנשארים
בכם ימקו בעונם בארצת איביכם... והתודו את עונם... אף אני
אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע
לבבם הערלי" (ויקרא כו, לח - מא).

ומביא שם רש"י את דברי תורת כהנים:

"והבאתי אתם - אני בעצמי אביאם, זו מדה טובה
לישראל, שלא יהיו אומרים, הואיל וגלינו בין האומות נעשה
כמעשיהם, אני איני מניחם, אלא מעמיד אני את נביאי
ומחזירן לתחת כנפי, שנאמר (יחזקאל כ, לב-לג) והעולה על
רוחכם היו לא תהיה וגוי חי אני וגוי אם לא ביד חזקה" וגו'.

ישראל סבורים, איפוא, שמחויבותם כלפי שמיא היא בארץ ישראל בלבד.
ולפיכך משגלו ושכינה אינה עמהם עוד - כך סבורים הם - הם רשאים
להשתחרר" ממחויבויותיהם כלפיו. לשם כך מדגישה התורה לדברי תורת
כהנים, כי שכינה עמהם גם בגלות, "בעצמי אביאם". משום כך גם לא יוכלו
ישראל לפרוק עולו של ה' גם בגלותם מן הארץ⁴.

בכל אופן ניתן לומר, כי דבריו הנחרצים של יחזקאל "היו לא תהיה",
מתבססים גם על עובדה זו ששכינה גולה עם ישראל, ולכן אינם יכולים להיות
כגויים.

ד. המטרה של בריאת האדם תתבטל

למעשה, כבר בשירת האזינו רומז משה רבנו כי הקב"ה לא יאפשר לעם
ישראל "להעלם". רמב"ן במקום מבאר זאת היטב:

4. את חביטוי הנזכר בדברי רש"י: "אני איני מניחם", ניתן לפרש במובן של
אפשרות, דחיינו שחקב"ה מבטיח שלא יאפשר להם להיות כגויים וזה
כמבואר בפרקנו ביחזקאל. אך אפשר לפרש גם במובן של עזיבת, דחיינו
שחקב"ה אינו עוזב אותם בעת גלותם מהארץ אלא יורד עמהם לגלות וכפי
שמובע רעיון עקרוני זה במקומות אחרים.

"אשביתה מאנוש זכרם - גלותנו בין העמים אנחנו יהודה ובנימין, שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל. והנה יאמר הכתוב, כי היה במדת הדין לחיותנו כן בגלות לעולם, לולי כעס אויב... ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו, כענין שאמר ביחזקאל (כ, מא; מד) יקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בס ונקדשתי בכם לעיני הגוים, וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי... ולכך הזכיר משה בתפלתו (במדבר יד, טו) 'ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר' וגו',... והטעם בטענה הזאת, איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו, כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו. אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או להטיב, וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בחם באותות ובמופתים כי הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים ונדע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בתם, ... והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי, שלא ישאר בחם יודע את בוראו רק מכעיס לפניו, ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיחיה רצון מלפניו לחקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים" (דברים לב, כו).

לפי הסברו של רמב"ן ניתן להבין היטב את דברי יחזקאל. כי אם מחשבותיהם להיות כגויים תצאנה אל הפועל, הרי שעם ישראל לא יתקיים עוד כעם ייחודי ו"כוונת הבריאה באדם תהיה בטלה לגמרי". משום כך יכול יחזקאל לומר בהחלטיות גמורה על מחשבותיהם: "היו לא תהיה".

כל הפרק כיחידה אחת

התפיסה שהצגנו עד כה מאופיינת בכך שהיא רואה בפרק שני חלקים: בחלק הראשון (פסוקים א - לא) מנומקת אי נכונותו של ה' להדרש לזקנים. ואילו בחלק השני (פסוקים לב - מד) נדחית בתקיפות מחשבת העם להיות כגוים.

ברם, מדברי רש"י בפרקנו (יחזקאל כ, א) נראה, כי יש לו תפיסה אחרת בפרק. וכן כותב הוא:

"לדרוש את ה' - על צרכיהם, ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידנו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום: עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום? ומסוף הענין אתה למד, מתשובה שהשיבם 'והעולה על רוחכם' וגומר".

מדבריו נראה בבירור, כי הפרק כולו הוא יחידה עניינית אחת. שהרי רש"י סבור ש"והעולה על רוחכם" (מפסוק לב) ואילך - דהיינו חלקו השני של הפרק - מהווה תשובה לדברי הזקנים המופיעים בחלק הראשון של הפרק.

אולם, רש"י אינו מפרש לנו כיצד אכן ניתן לראות בפרק כולו יחידה אחת.

מסתבר לומר, כי הענין תלוי בהכנת המהלך של כל הפרק, אשר לדעת רש"י אכן ניתן למצוא בו יחידה שלימה אחת. גישה זו יכולה להתבאר היטב, על פי דרכו של הנצי"ב בהעמק דבר (במדבר יד, כא). שכן בפרשת המרגלים לאחר שמשה רבינו מבקש מה' "סלח נא לעון העם הזה", עונה לו ה':

"ויאמר ה' סלחתי כדברך: ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ: כי כל האנשים חראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה" (במדבר יד, כ - כג).

תוספת זו "וימלא כבוד ה' את כל הארץ", נראית כמיותרת. שהרי אם רוצה הכתוב לציין את לשון השבועה בלבד, יכול היה להסתפק במילים "ואולם חי אני" שהיא לשון שבועה:

על כך כותב הנצי"ב:

"...וזהו דבר ה' 'ואולם חי אני'. אימתי בא בשלימות שם 'אני'...כשיתמלא כבוד ה' כל הארץ מקצה הארץ עד קצהו. ורמז בזה להודיעו כי על פי גזרה זו תהיה סיבה שימלא כבוד ה' את כל הארץ, שזהו התכלית. ומשום הכי אי אפשר לוותר על הגזרה ולמחול לגמרי מחמת המידות. ולא נתבאר כאן מהו ואיך יהיה סיבה לזה.

ובא דוד המלך ברוח הקודש (בתהילים קו)... וביחזקאל (כ)... 'עשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגויים ולזרות אותם בארצות, ולא נתבאר כל זה בתורה...אלא הכל נרמז בזה המקרא. שמזה שנגזר פיזור ישראל בכל הארצות, נגלה באמת כבוד ה' ע"י ישראל ומזה יצא שיחלפו עבודת אלילים עד שיגיע שכליל יחלפו ויעברו...

ויש לבאר עוד, מה הגיע עוון מרגלים לאותו העונש ולזה התכלית, ובלי עוון מרגלים לא הגיע כך. וא"כ, איך היה מגיע זה התכלית?

אבל באמת, אם לא סרבו מתחילה על הנהגה ניסית, והיו עומדים ברצון בזהירות יתרה כפי הראוי לזה האופן... ואם היו חוטאים, היה בא העונש מיד כמו שהיה במדבר - אז היה נשמע, גם בהיותם בארץ ישראל איזה משך, בכל העולם, כבוד שמים ועבודתו...שהיה בזה האופן בארץ ישראל בישובם באופן נעלה מטבע כל הארצות...מה שאין כן כשבקשו הנהגה טבעית ובהנהגה נסתרת, ולא ניכר בחוצות אומות העולם השגחתו יתברך שמו וכח עבודתו, אלא לעמו, ואם כן לא היה מגיע לזה התכלית אם לא ע"י פיזור ישראל ועם ה' נמסרים על קידוש שמו יתברך, והכל רואים שאין כל אומה ולשון יכולים בהם, ושהיא רק השגחתו יתברך להציל שה פזורה ישראל, משבעים זאבים, ובזה מגיע בדור לזה התכלית..."

לדעת הנצי"ב, יש בדברי ה' "וימלא כבוד ה' את כל הארץ", הבטחה כי העונש שיוטל על ישראל בעקבות חטא המרגלים, יביא לריבוי כבוד ה' בכל העולם. ברם, התורה אינה מבארת כיצד יתרחשו הדברים.

לדעתו, יחזקאל בפרקנו וכן דוד המלך בתהילים (קו, כד - כז) מפרשים את הבטחת התורה, בכך שמחמת חטא המרגלים נגזרה על ישראל גזרת גלות בעתיד. ואף שגזרה זו באה לישראל כעונש, יש בה טובה מרובה לעולם. כיון שכך יוודע ויתפרסם שם שמים באומות העולם. ויתרה על זאת, ככל שהפיזור של ישראל יהיה גדול יותר, כך יהיה ההיקף של פרסום כבוד ה' נרחב יותר. באופן זה עתידה להתקיים ההבטחה האלוקית "וימלא כבוד ה' את כל הארץ".

על פי זה, נוכל להבין היטב את הנחרצות שבדברי יחזקאל "והעולה על רוחכם היו לא תהיה" בדרך אחרת מהמבואר לעיל. כי למעשה תיקון העולם כולו במלכות ש-די וסילוק עבודה זרה מהעולם, תלוי מאד באמונת ה' אשר עתידים ישראל להפיץ בין אומות העולם, כאשר יבואו בקרבם בעת הגלות. אם חלילה, תתקיים מחשבתם "נהיה כגויים כמשפחות הארצות", הרי שכל תכלית הגלות תוחמץ לחלוטין. ולא רק מצד ישראל. כל גאולת העולם ותיקונו תלויים בהתנהגותם של ישראל. כי אם יפרסמו הם את שם אלוקי ישראל, יכירו בו גם אומות העולם והתוצאה תהיה "והאלילים כליל יחלוף", והעולם יגיע אל תיקונו. אבל אם ישראל אכן יהיו כגויים, הרי ששם שמים לא יתפרסם ולא יוכר ע"י האומות, עבודה זרה תשאר בעולם והעולם כולו לא יוכל לבוא אל תיקונו.

לפי זה, ניתן לראות בפרק כולו יחידה רעיונית אחת אשר המוטיב העיקרי שלה הוא: קידוש ה' ומניעת חילול ה'. רעיון בסיסי זה מובנה בשני חלקי הפרק: בחלק הראשון של הפרק (פסוקים א - לא) סוקר הנביא נקודות מרכזיות בהיסטוריה של עם ישראל מאז גלות מצרים, כשהוא מבליט במתכוין את המשמעות המכריעה שהיתה לענין של מניעת חילול ה'. ענין זה היה הגורם העיקרי לעובדה שהקב"ה לא מיצה את הדין עם עם ישראל, למרות חטאיו הכבדים במהלך ההסטוריה. ומאידך, ענין זה, היה גם גורם מכריע בהענשת ישראל בעונש הגלות מהארץ. משום שבהשארותם בארץ תוך כדי המשך של עבודה זרה מצידם, יש חילול ה' גדול יותר, אשר רק עונש הגלות עשוי להפסיק אותו. בחלק השני של הפרק (מפסוק לב), מבאר הנביא, כי אותו ענין אשר גרם בעבר ליחס "מקיל" יותר של הקב"ה לישראל ומנע מהם את העונש המלא שהגיע להם, אותו ענין בעצמו הוא שיגרום לכך שהעולה על רוחכם "היו לא תהיה". כי אם תתקיים מחשבתם, יהיה חילול ה' גדול בעולם, ואפשרות תיקונו של עולם במלכות ש-די עלולה להמנע ולהתבטל.

באופן זה אפשר להבין את עומק וודאות הקביעה של יחזקאל: "והעולה על רוחכם היו לא תהיה". תכלית הבריאה, תפקידו של עם ישראל בהגשמת תכלית זו, וההיסטוריה של יחסי הקב"ה עם עם ישראל - כולם מחייבים שאכן מחשבותיהם של ישראל לא תמומשנה בשום אופן.

מרחבי מקרא

